

VAJNA KÁROLY, A TUDÓS FEGYHÁZIGAZGATÓ

MEZEY BARNA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

PROF. DR. MEZEY BARNA

AZ MTA-ELTE JOGTÖRTÉNETI
KUTATÓCSOPORT VEZETŐJE

MEZEYB@AJK.ELTE.HU

2021. november 22.

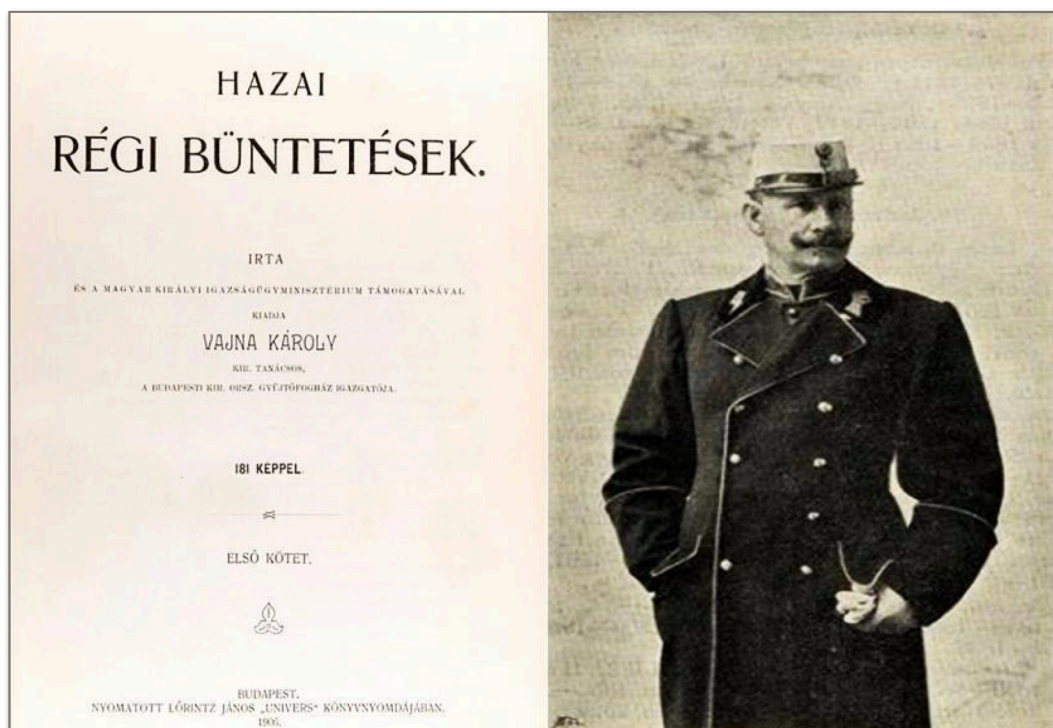
„...annyi haszna minden körülmények között van a múlt ismeretének, hogy mértéket ad kezünkbe a jelen intézményeinek elbírálásához” – írta Vajna Károly mindmáig meghatározó munkájában, a Hazai régi büntetések előszavában.¹ Ars poeticája megmagyarázza, hogyan lett a budapesti királyi országos gyűjtőfogház igazgatójából kutató történész, monográfiászerző, múzeumalapító, a magyar irodalom jegyzett alakja.²

Vajna Károly 170 esztendeje 1851. október 13-án született Nagyenyeden, Vajna Antalnak, a nagyenyedi Főtanoda pedagógia-klasszika literatúra tanárának gyermekeként. Ő maga is Nagyenyeden végezte iskolai tanulmányait, amit azután Nagyszebenben, a királyi jogakadémián folytatott. A

jogvégzett Vajna 1874-től állami szolgálatba állt. Előbb a nagyenyedi első folyamodású királyi törvényszéknél joggyakornokként, majd Alsófehér vármegye aljegyzőjeként, 1878-ban Nagyenyed városának tanácsnokaként folytatta, hogy öt esztendő múltán árvaszéki ülnökként visszatérjen a vármegyéhez. 1886-ban államszámviteltani végzettséget szerzett Kolozsvárott, ami nagyban segítette a tovább lépésben. A rákövetkező évben döntő változás következett be életében: a közigazgatás helyett a börtönügyet választotta. A szegedi kerületi börtönben kezdett ellenőrként, ahonnan átmenetileg a szamosújvári fegyintézethez igazolt, ahol is 1895-ben igazgatói kinevezést nyert. 1898 novemberében igazgatóként tért vissza Szegedre. 1901-ben pedig

már Budapesten találjuk, mint a Budapesti Országos Gyűjtőfogház igazgatóját.³

Szongott szerint gondolkodását a történelem iránti érdeklődés határozta meg, kötötte le. „Egyik héten az őskori telepen régiségeket ását, másik héten az alagút eltűnt nyomait keresi.”⁴ Amikor pedig megismerkedett a büntetésvégrehajtással, annak múltját kezdte kutatni. De nem csupán azért, mert – mint írja – „a kegyelet késztetett rá, hogy ha hivatottabbak nem teszik, foglalkozzam hát én vele.”⁵ Hanem mert hívő követője volt a modern büntető eszméknek, s a múlt emlékeinek feltárásával az igazságtalan és kegyetlenül véres rendi büntetőjog dokumentálását akarta megvalósítani. Ezért gyűjtötte fáradhatatlanul a büntető múlt relikviáit és történeteit. Bizonyítani akarta, hogy „a büntetés egyetlen célja a bosszú, a megtorlás volt. ... Tehát az igazságszolgáltatás éppen olyan rosszat követett el büntetés fejében, mint a milyen rosszat kárhoztatott. Pl. gyilkosságot gyilkossággal torolt meg. De a bosszún kívül volt még egy másik célja is az igazságszolgáltatásnak: az elrettentés. Ez már nem erkölcsi cél volt, mint amaz, hanem tisztán gyakorlati. A közbiztonság, vagy régiesen mondva, a közbátorság érdekét szolgálta. Ha ugyan szolgálta. A tapasztalás az ellenkezőt bizonyítja.”⁶

Történetírói vénáját kisebb közleményei már korán igazolták,

de arra, amit a *Hazai régi büntetések* kétkötetes monumentális gyűjteményében közzétett, senki sem számíthatott. Az eredetileg a szempci, a tallói és a szegedi fenyítőház történetének összefoglalására készülő szerző kutatómunkája során szembesült azzal a ténnyel, hogy a szabadságvesztés-büntetés története szorosan összefonódott a tradicionális törvénykezési gyakorlatot védelmező rendi erők és a „modern” nyugati büntető eszméket képviselő, következetesen kegyetlen felvilágosult abszolutizmus küzdelmével. A fenyítőházak hazai története elválaszthatatlan volt a rendi büntető gyakorlattól csakúgy, mint a humánus szellemben életfogytiglan szenvedésre ítélni tervező „felvilágosult” kriminálpolitikától. Aligha véletlen, hogy a fenyítőházak alaposan alátámasztott, levéltári kutatásokra támaszkodó története mellett könyvében felbukkant a halálbüntetés helyett alternatív büntetési módokként az udvar által bekínált hajóvontatás és csatornaásás, a történelem sodrában a büntető perben megalázott protestáns gályarabok története, a politikai elítéltek fogva tartására szolgáló Munkács, Spielberg és Kufstein leírásai. Vajna felkutatta az emlékiratokat, a levéltári feljegyzéseket, az érintettek levelezéseit, a korabeli sajtó közleményeit, de ő maga is ellátogatott a helyszínekre. Feltáró munkájának metodikáját az

etnográfusoktól kölcsönözte. Aligha különös tehát, hogy 1905-ben már a Magyar Néprajzi Társaság tagjai között találjuk.

A fellelt tárgyi emlékek és a dokumentáció sodorni kezdték a szerzőt. A második kötet, mely egy évvel később jutott az olvasók kezébe, összehasonlíthatatlanul kevesebb koncepciót hordoz az első kötetnél, de a maga esetlegességével talán még izgalmasabb olvasmány. Szó esik benne a katonai büntetésekről, az iskolai fenyítésről, a megszegyenítő és megbecstelenítő büntetésekről, akasztásról és keréketörésről, az emberevő perről és a zenggi fonóházról, melyek közé beigazíthatók voltak a hóhér kultúr-történetének magyarországi kezdeményei is. A témák változatosságát illusztrációk sokasága dokumentálta: rajzok, fotók, metszetek díszítik a kötetet, sokszor a szerző által kutatókórúttja során fellelt és rögzített (nem ritkán magával hozott) tárgyi emlékekről készült ábrakon.

Vajna fegyházigazgatóként a magyar büntetés-végrehajtás európai elismerését jelző budapesti VII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus egyik szervezője és bonyolítója volt, feltehetően ez is közrejátszott a *Hazai régi büntetések* első kötetének megjelentetésében. Nánási László hívta fel a figyelmet arra, hogy a kongresszus alkalmából magyar és francia nyelven megjelent, Megyery István királyi főügyész-helyettes által szerkesztett *A magyar börtönügy és az*

országos letartóztatási intézetek című összegző munka történeti fejezetei a „börtönügyi irodalom terén működő” Vajna készülében lévő, megjelenés előtt álló monográfiájára támaszkodtak.⁷

Vajna Károly kutatóútjairól származó tárgyi emlékek, büntetés-végrehajtási eszközök és ábrázolások lettek alapjai annak a múzeumnak, melynek egyes darabjait mindmáig őrzi a Kiskun Múzeum.⁸ „Az országos börtönügyi múzeum, amellyel a külföldet is megelőztük, Vajna Károly kir. tanácsos, az orsz. gyűjtőfogház igazgatójának az alkotása, aki a hazai börtönügy múltjával való hosszas kutatásai eredményeképpen írta meg a *Hazai régi büntetések c. becses 2 kötetes munkáját. A mű megírása alatt több régi emlék birtokába jutván, ez a körülmény szolgáltatta az eszmét, hogy a még meglévő és megmenthető régi büntető emlékek összegyűjtésére vállalkozzék.*”⁹ Vajna hagyatékának kétkötetes műve mellett másik legfontosabb darabja lett az országos börtönügyi múzeum, mely az igazságügyi kormányzat támogatását elnyerve komoly gyarapodásnak indult, 1945-ig folyamatosan bővült. A múzeum¹⁰ gazdája lett az első magyar büntetés-végrehajtási szakkönyvtárnak, az un. Tauffer könyvtárnak is.¹¹ Vajna 1919. december 31-ig, nyugalomba vonulása időpontjáig gondoskodott a múzeumprogramról.

Hivatkozások:

- ¹ Vajna Károly: *Hazai régi büntetések*. Budapest, 1906. I. 4. p.
- ² Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XIV. Budapest, 1914.
- ³ Megyery István (szerk.): A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905. 504. p.
- ⁴ Szongott Kristóf: Vajna Károly fegyintézet igazgató. In: Szongott Kristóf - Vajna Károly - Hodoreán János: A szamosújvári vár. In: Szamosújvár monographiája. Szamosújvár, 1898. 63. p.
- ⁵ Vajna 1906. I. 4. p.
- ⁶ Vajna Károly: A patronázsról, vagyis a rabok és azok családja fölött való gyámkodásról In: *Protestáns egyházi és iskolai lap*. Negyvenhatodik évfolyam 35. szám 1903. augusztus 30. 549. p.
- ⁷ Nánási László: Vajna Károly élete és műve. In: *Börtönügyi Szemle*, 2012/1 77. p.
- ⁸ Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): A százéves Kiskun Múzeum. Kiskunfélegyháza, 2002. 56-57. p.
- ⁹ Szabó György: Kalauz az Országos Börtönügyi Múzeumban. Budapest, 1913. 3. p.
- ¹⁰ Az Országos Börtönügyi Múzeum. Budapest 1923.
- ¹¹ Szöllősy Oszkár: *Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása*. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1935. 380. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: <http://jogineprajz.hu/wp-content/uploads/2013/03/Nagy-2020-A-falu-szajától-a-pacalvetésig-A-közvélemény-büntetések-helye-és-szerepe-a-hagyományos-közösségekben.pdf> 2021. november 14.